

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 349.6:347.43

І. В. КИРЄЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5447-4314>

РОЛЬ ПОДІЙ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАВА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, СПЕЦИФІКА ПРИПИНЕННЯ ІСНУВАННЯ СУБ'ЄКТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

На підставі аналізу норм, які визначають підстави припинення різноманітних видів природокористування, встановлено, що події, пов'язані із припиненням суб'єктів природокористування, недостатньо чітко визначені природоресурсним законодавством і потребують повного законодавчого закріплення. Зроблено висновок про доцільність внесення змін до чинного законодавства з метою більш повного та чіткого формулювання суті юридичного факту – події, яка покладена в саму суть підстави припинення правовідносин – припинення існування суб'єкта права.

Ключові слова: юридичні факти, юридичні події, природокористування, припинення права природокористування, припинення права землекористування, припинення діяльності особи.

Кургуєєва, І.В. (2017), "The role of events in legal regulation of the right on natural resources management, the specificity of terminating the existence of a subject of natural resources management" ["Rol podii u pravovomu rehuliuванні prava pryrodokorystuvannia, spetsyfika prypynennia isnuvannia subiekta pryrodokorystuvannia"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 99–103.

Постановка проблеми. Правове регулювання права природокористування відбувається за допомогою системи юридичних фактів. Так, у теорії екологічного права, загальновизнано що головними підставами виникнення права природокористування є юридичні дії [1, с. 148]. Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють право природокористування, показав, що вони містять значну кількість саме правомірних і неправомірних діянь як підстав виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. Разом із тим, незважаючи на іноді зовсім недостатню увагу з боку законодавця, юридичні події також мають велике значення для правового регулювання права природокористування.

Стан дослідження. Проблеми події як юридичного факту, що безпосередньо впливає на виникнення, розвиток і припинення правовідносин, були об'єктом досліджень таких учених як С. С. Алексєєв, О. А. Красавчиков, О. В. Петришин, В. Д. Ткаченко, В. Ю. Юркевич, М. В. Цвік та ін. Ці дослідження охоплювали або загальнотеоретичні питання, або вузькоспеціальні. Чинне природоресурсне законодавство іноді просто ігнорує наявність фактів припинення

існування суб'єкта права природокористування як підстави припинення відповідних суб'єктивних прав. Деякі юридичні факти, що мають значення для правового регулювання права природокористування, у правовій літературі не знаходять достатнього обґрунтування для віднесення їх до групи юридичних подій. Коло подій, які впливають на припинення, а іноді й на зміну права природокористування, є досить різноманітним, для детального його дослідження необхідно опрацювати значний обсяг, що неможливо зробити в межах однієї публікації. Тому вбачається доцільним висвітлити питання саме припинення існування суб'єкта права природокористування як події, що знаходить своє відображення в окремих природоресурсних нормативно-правових актах.

Метою нашої статті є встановлення ролі подій у припиненні права природокористування, виявлення певних неточностей у характеристичі припинення існування суб'єкта природокористування як одного з різновидів подій у відносинах щодо реалізації суб'єктивного права природокористування.

Виклад основного матеріалу. Події в механізмі правового регулювання права при-

родокористування мають самостійне значення. Юридичні події визначаються як обставини, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини незалежно від волі людей (наприклад, стихійні лиха, пожежі, землетруси тощо) [2, с. 346]. Однак варто зауважити, що навіть пожежі можуть бути викликані свідомою, цілеспрямованою поведінкою людей. Тому під час дослідження подій – підстав припинення прав на природні ресурси доцільно керуватися запропонованого О. О. Красавчиковим диференціацію юридичних подій на відносні та абсолютні [3, с. 10].

У правовій літературі існує багато визначень «понятті юридичних факти». Так, юридичні факти визначаються як конкретні соціальні обставини (події, дії, стани), що викликають відповідно до норм права виникнення певних правових наслідків – виникнення, зміну чи припинення правових відносин [4, с. 281]. В. Б. Ісаков під юридичними фактами розуміє явища об'єктивної реальності, відображені у специфічній ідеальній системі – законодавстві [5, с. 11]. О. О. Красавчиков вважає, що юридичні факти виступають зв'язуючою ланкою між нормою права та суб'єктивними правами (обов'язками) конкретного суб'єкта [6, с. 27]. На думку вченого під юридичним фактом (складом) варто розуміти факт (сукупність фактів), з яким норма права (загальний припис) пов'язує юридичні наслідки, тобто: або виникнення (зміну) конкретного правовідношення з покладенням відповідних обов'язків на одних і наділенням правами інших, реалізація яких забезпечується примусовою силою держави з метою охорони, закріплення та розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних панівному класу; або припинення правовідносин зі звільненням зобов'язаних осіб від покладених на них обов'язків [6, с. 7]. Дослідник В. С. Нерсисянц вважає, що юридичні факти – це факти (фактичні обставини), що мають, відповідно до закону, юридичне значення як правову підставу (умову), необхідну для реалізації норми права [7, с. 506].

В. Ю. Уркевич, посилаючись на позицію С. С. Алексєєва, під час розгляду припинення членства в сільськогосподарських підприємствах юридичний факт визначає як конкретну життєву обставину, з якою юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідношення) [8, с. 121]. О. Р. Дашовська аналогічним чином визначає юридичні факти як конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, припинення або зміну правових відносин [2, с. 345].

На основі наведених позицій можна зробити висновок, що юридичні факти – це індивідуально визначені обставини реальної дійсності, об'єктивна наявність або відсутність яких пов'язується із закріпленою правовою нормою можливістю виникнення, зміни або припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Тобто в механізмі правового регулювання події як юридичні факти мають виконувати роль підстав виникнення зміни та припинення правовідносин. Слід погодитися з думкою С. С. Алексєєва, що юридичні факти виступають у ролі важелів, що приводять у дію норми права [9, с. 152].

Роль підстав у механізмі виникнення права природокористування не є досить значною. Основними підставами його виникнення є юридичні дії. Більш вагоме значення юридичні події мають саме під час припинення названих прав. Однак в юридичній літературі висловлені й інші думки, зокрема С. С. Алексєєв вважає, що правоприпиняючі факти – це, в більшості, акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, акти, за допомогою яких правове регулювання досягає своїх цілей [10, с. 343].

На наш погляд, тлумачення правоприпиняючих юридичних фактів як актів реалізації суб'єктивних прав та обов'язків є завузьким, оскільки враховує лише ті юридичні факти, які відображають прояв волі носія відповідних прав та обов'язків. Для припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків значення мають й інші юридичні факти, зокрема події. Так, виходячи з того, що «невід'ємними елементами правовідносин є суб'єкт, об'єкт, суб'єктивне право та юридичний обов'язок» [11, с. 514], відсутність хоча б одного з них робить правовідношення неможливим. З припиненням існування суб'єкта правовідносин перестає існувати й конкретне суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Зазвичай, припинення існування суб'єкта правовідносин – це юридичні події, «явища, що не залежать від волі людини» [6, с. 10]. Підставами припинення права спеціального природокористування громадян можуть бути й інші події.

Отже, роль подій у механізмі правового регулювання права природокористування є особливо помітного під час припинення відповідних суб'єктивних прав. Одним із найбільш яскравих проявів подій як підстав припинення прав на природні ресурси в чинному природо-ресурсному законодавстві України є припинення існування суб'єкта відповідних прав. Слід зазначити, що припинення існування суб'єкта права на природний ресурс закріплено

не у всіх природоресурсних нормативно-правових актах з однаковою повнотою. Основним фактом, який відображає припинення існування суб'єкта правовідносин – фізичної особи, є її смерть.

Деякими поресурсовими нормативно-правовими актами факт смерті фізичної особи (суб'єкта відповідних прав на природні ресурси) не визначається правовою підставою припинення згаданих відносин. Так, п. 3 ст. 55 Водного кодексу України [12] підставу припинення права водокористування передбачає ліквідацію підприємств, установ чи організацій. Відповідно до ч. 1 ст. 42 Водного кодексу України водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації та громадяни, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства. Таким чином, факт припинення існування суб'єкта розкривається лише ліквідацією підприємств, установ чи організацій, тобто припиненням існування лише окремої групи природокористувачів, а саме юридичних осіб, що не можна вважати цілком виправданим і справедливим. Припинення існування водокористувачів не обмежується лише ліквідацією підприємств, установ чи організацій (ліквідацією юридичних осіб), оскільки водокористувачами є також фізичні особи. Підстава припинення права спеціального водокористування, що відображає факт припинення існування суб'єкта цих правовідносин, передбачена п. 3 ст. 55 Водного кодексу України, повинна передбачати як ліквідацію юридичних осіб, так і смерть фізичних осіб (суб'єктів спеціального водокористування).

У багатьох природоресурсних нормативних актах однією з підстав припинення прав на природні ресурси названо припинення діяльності користувачів відповідними природними ресурсами. Наприклад, п. 3 ст. 26 Кодексу України про надра [13] передбачає припинення діяльності користувачів надр, яким їх було надано у користування; а п. 3 ст. 78 Лісового кодексу України [14] закріплює припинення діяльності лісокористувачів, яким було надано право використання лісових ресурсів. Саме формулювання «припинення діяльності» щодо здійснення того чи іншого різновиду природокористування, на наш погляд, не зовсім точно передає сутність юридичного факту, покладеного в основу таких підстав припинення прав на природні ресурси.

Слово *припинення* тлумачиться як дія за значенням припинятися, тобто переставати відбуватися, переривати яку-небудь дію, процес, стан і т. ін., що триває; переставати вико-

нувати яку-небудь дію, діяльність, якийсь процес [15, с. 943]. *Діяльність* тлумачиться як застосування своєї праці до чого-небудь, робота, функціонування якоїсь організації, установи і т. ін. [15, с. 228]. Тобто припинення діяльності фактично може означати як переривання функціонування організації, установи тощо, так і переривання безпосередньої роботи суб'єктів природокористування, інакше кажучи, переривання активних дій щодо виконуваної ними роботи, в тому числі експлуатації природних ресурсів при продовженні існування відповідних суб'єктів прав на природні ресурси.

На наш погляд, у підставах, де має місце формулювання «припинення діяльності» суб'єктів відповідних прав, йдеться не про фактичну відсутність активних дій суб'єктів, спрямованих на використання природних ресурсів з метою експлуатації їх корисних властивостей у своїх інтересах, а про припинення існування цих суб'єктів.

Сама назва ст. 104 Цивільного кодексу України [16] «Припинення юридичної особи» вказує на те, що, якщо йдеться про припинення існування юридичної особи, то з боку юридичної термінології більш правильним є розкриття цього юридичного факту без включення слова *діяльність*.

Вбачається, що названі підстави припинення надрокористування та лісокористування не включають у свій зміст факт смерті фізичної особи (відповідного природокористувача). Хоча, наприклад, ст. 19 у ч. 1 закону України «Про тваринний світ» [17] підставою припинення права спеціального використання об'єктів тваринного світу передбачає припинення діяльності підприємств, установ, організацій і громадян, які використовували об'єкти тваринного світу, що на нашу думку, юридично та етично не коректно.

Підстава припинення права землекористування, зазначена в п. «в» ст. 141 Земельного кодексу України «Припинення діяльності релігійних організацій, державних чи комунальних підприємств, установ та організацій» [18], насамперед стосується припинення права постійного землекористування. Останні зміни до цього пункту були внесені у 2009 р., тоді як останні зміни до ст. 92, яка визначає перелік суб'єктів постійного землекористування, внесені порівняно нещодавно, у 2015 р. з 2009 р. до суб'єктів постійного землекористування було додано: публічне акціонерне товариство залізничного транспорту загального користування; вищі навчальні заклади незалежно від форми власності; співвласників багатоквартирного

будинку для обслуговування такого будинку та забезпечення задоволення житлових, соціальних і побутових потреб власників (співвласників) та наймачів (орендарів) квартир і нежитлових приміщень, розташованих у багатоквартирному будинку.

Висновки. Таким чином, підстава припинення права землекористування, що вочевидь відображає таку подію, як припинення існування суб'єктів постійного землекористування, не охоплює всього кола цих суб'єктів. Отже, необхідно сформулювати зміст п. «в» ст. 141 Земельного кодексу України таким чином, щоб він відображав суть юридичного факту, події, яка покладена в саму суть цієї підстави – припинення існування суб'єкта права землекористування, зокрема, права постійного землекористування. Такою підставою може бути названа сама подія – припинення існування суб'єкта землекористування – без уточнення тих чи інших обставин, що реалізують цю подію стосовно кожного окремого різновиду суб'єкта землекористування.

Таким чином, думки деяких учених про те, що правоприпиняючими юридичними фактами

є виключно вольові акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, не відображають всю повноту правоприпиняючих обставин, які не залежать від волі суб'єктів природокористування, оскільки залишають поза цими межами юридичні події. Юридичні події, що лежать в основі припинення права природокористування, можна охарактеризувати як індивідуально визначені обставини реальної дійсності, що не залежать від волі природокористувачів, об'єктивна наявність яких пов'язується із закріпленою правовою нормою можливістю припинення відносин природокористування.

Події, пов'язані із припиненням суб'єктів природокористування, недостатньо чітко визначені природоресурсним законодавством і потребують законодавчого закріплення. Події, які реалізують припинення права природокористування, не вичерпуються припиненням суб'єкта природокористування, особливі прогалини в нормативно-правовому регулюванні подій як підстав припинення природокористування стосуються припинення існування об'єкта таких прав, що потребує подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Экологическое право Украины: учеб. пособие/отв. ред. А. П. Гетьман, Н. В. Шульга. Харьков: Одиссей, 2007. 464 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник/за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
3. Красавчиков О. А. Теория юридических фактов в советском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Свердловск, 1950. 15 с.
4. Общая теория государства и права: Акад. курс в 2 т./отв. ред. М. Н. Марченко. М.: Зерцало, 1998. Т. 2: Теория государства. 639 с.
5. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. М.: Юрид. лит., 1984. 144 с.
6. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М.: Госюриздат, 1958. 183 с.
7. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. М.: Норма, 2001. 552 с.
8. Уркевич В. Ю. Припинення членства в сільськогосподарських підприємствах як юридичний факт. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 10. С. 120–126.
9. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. М.: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
10. Алексеев С. С. Проблемы теории права: курс лекций в 2 т. Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1972. Т. 1. 396 с.
11. Теория государства и права: курс лекций/под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. 2-е изд. перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 776 с.
12. Водний кодекс України: закон України від 04.06.1995 № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
13. Кодекс України про надра: закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
14. Лісовий кодекс України: закон України від 08.02.2006 № 3852-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін': Перун, 2001. 1440 с.
16. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
17. Про тваринний світ: закон України від 13.12.2001 № 2894-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.
18. Земельний кодекс України: закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.

Надійшла до редколегії 14.02.2017

КИРЕЕВА И. В. РОЛЬ СОБЫТИЙ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ПРАВА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ, СПЕЦИФИКА ПРЕКРАЩЕНИЯ СУЩЕСТВОВАНИЯ СУБЪЕКТА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

На основании анализа норм, определяющих основания прекращения разнообразных видов природопользования, установлено, что события, связанные с прекращением субъектов природопользования, недостаточно чётко определены природоресурсным законодательством и нуждаются в более полном законодательном закреплении. Сделан вывод о целесообразности внесения изменений в действующее законодательство с целью более полной и чёткой формулировки юридического факта – события, которое положено в саму суть основания прекращения правоотношений – прекращения существования субъекта права.

Ключевые слова: юридические факты, юридические события, природопользование, прекращение права природопользования, прекращение права землепользования, прекращение деятельности лица.

KYRYEYeva I. V. THE ROLE OF EVENTS IN LEGAL REGULATION OF THE RIGHT ON NATURAL RESOURCES MANAGEMENT, THE SPECIFICITY OF TERMINATING THE EXISTENCE OF A SUBJECT OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT

Legal regulation of the right to natural resources management is realized through the whole system of legal facts and the current natural resource legislation sometimes ignores the existence of facts of terminating the existence of a subject of the right on natural resources management as a ground for termination of the corresponding subjective rights. So the purpose of this article is to establish the role of events in terminating the right on natural resources management, detecting inconsistencies in the characteristics of the termination of the existence of a subject of natural resources management as one of the kinds of events within relations to implement the subjective right of natural resources management.

On the basis of analyzing the norms that determine the grounds for termination of various types of natural resources management the author has found out that the events associated with the termination of the subjects of natural resources management are not clearly defined by the natural resource law and require full legislative consolidation. Thus, one of the grounds for termination of the rights to natural resources in many natural resource regulations is called the termination of the users' activities of the respective natural resources. Considering this it has been found out that the grounds, where there is the phrase "termination of activities" of the subjects of relevant rights, we talk not about the actual lack of the subjects' actions aimed at using natural resources for exploitation of their mineral properties in own interests, but the termination of the existence of these subjects.

It has been concluded about the advisability of amending the current legislation to a full and clear statement of a legal fact – an event that laid into the very essence of the ground for termination of legal relations – the termination of a law subject's existence.

Keywords: legal facts, legal events, natural resources management, termination of the right on natural resources management, termination of land use right, termination of an individual's activities.